

1.04 Strokovni članek

IZ ARHIVSKIH FONDОВ IN ZBIRK
FROM ARCHIVAL FONDS AND COLLECTIONS

UDK 314(497.473Idrija)"1859/1936":929.5

Prejeto: 24. 5. 2022

Popisi prebivalstva iz upravnih fondov Zgodovinskega arhiva Ljubljana, Enota v Idriji

DEJAN HVALA

univ. dipl. zgodovinar in profesor zgodovine, arhivist
Zgodovinski arhiv Ljubljana, Enota v Idriji, Prelovčeva 2, SI-5280 Idrija
e-pošta: dejan.hvala@zal-lj.si

Izvleček

V prispevku predstavljamo popise prebivalstva, ki jih hrani Zgodovinski arhiv Ljubljana, Enota v Idriji, z namenom približati primarne vire potencialnim rodoslovnim raziskovalcem ali zgodovinarjem, ki se ukvarjajo z demografskimi študijami. Na kratko je predstavljena tradicija popisovanja prebivalstva na Slovenskem, ki sega od klasičnega popisovanja na terenu iz leta 1857 do zadnjega popisa v letu 2021, ki je bil ponovno izveden registrsko, tj. s pridobivanjem podatkov iz različnih evidenc. Nadalje izvemo, kakšna je bila upravna razdelitev obravnavanega idrijsko-cerkljanskega območja v času popisovanj, medtem ko na primeru upravnega fonda Občine Idrija pokažemo konkretne značilnosti vseh ohranjenih popisov ter opozorimo na pripomočke in težave pri raziskovanju teh primarnih virov.

Ključne besede:

popisi
prebivalstva,
idrijsko-
cerkljansko
območje, upravna
razdelitev,
rodoslovje

Abstract

POPULATION CENSUSES FROM THE ADMINISTRATIVE FONDS HELD
AT THE HISTORICAL ARCHIVES LJUBLJANA, UNIT IN IDRIJA

This article presents the population censuses held at the Historical Archives Ljubljana, Unit in Idrija, intending to inform potential genealogical researchers or historians engaged in demographic studies with primary sources. A brief tradition of censusing the population in Slovenia is presented, ranging from the historical census or house-to-house data collection from 1857 to the last census in 2021, which was again taken by using registers, i.e. by obtaining data from various records. The article also informs on the administrative divisions of the discussed Idrija-Cerklje region during the censuses. Using the example of the administrative funds of the Municipality of Idrija, it shows the clear characteristics of all preserved censuses and draws attention to the finding aids and difficulties in researching these primary sources.

Key-words:

population
censuses, Idrija-
Cerklje region,
administrative
division,
genealogy

Uvod

Na ozemlje današnje Republike Slovenije obstaja dolga zgodovina izvajanja popisov prebivalstva, ki sega v drugo polovico 18. stoletja v čas vladavine cesarice Marije Terezije. Ne glede na spremembe državnih okvirov, v katerih smo se Slovenci od takrat naprej znašli, se je tradicija izvajanja popisov nadaljevala vse do današnjih dni, ko je bil v letu 2021 izveden zadnji, že 19.¹ popis prebivalstva. Način izvajanja popisov se je sicer v 21. stoletju spremenil: leta 2002 je bil izveden zadnji »klasičen« popis prebivalstva, pri čemer so popisovalci hodili po terenu in zbirali podatke o prebivalstvu, od leta 2011 naprej se popisi izvajajo »registrsko«, kar pomeni, da se podatki pridobijo iz že obstoječih (državnih) registrov, podatkovnih baz in evidenc, ki jih nato obdelajo z ustreznimi računalniškimi programi.²

Tudi v idrijski enoti Zgodovinskega arhiva Ljubljana (odslej ZAL) se hrani arhivsko gradivo, ki zadeva popise prebivalstva na Slovenskem. Hranijo se v več upravnih fondih in predstavljajo bogat vir podatkov, predvsem za raziskovalce rodoslovja ali demografske analitike. Pred leti so bili popisi najprej mikrofilmani, nato še digitalizirani, kar pomeni, da so digitalizati popisov sedaj na voljo na čitalniškem računalniku vsem raziskovalcem, ki obišejo arhiv v Idriji.³ Popisi prebivalstva, ki so ohranjeni v Enoti Idrija, segajo od leta 1869 do leta 1936 in se hranijo pri šestih različnih (upravnih) fondih nekdanjih avstrijskih in italijanskih občin; slednje so prve nadomestile po priključitvi Primorske h Kraljevini Italiji. Občine so bile namreč tisti organi, ki so izvajale popise na terenu, nakar so zbrane podatke pošiljale višjim instancam. Za smotrnejše raziskovanje popisov prebivalstva je nujno potrebno poznavanje upravne razdelitve obravnavanega obdobja (tj. druge polovice 19. stoletja in prve polovice 20. stoletja), da se podatki ne iščejo v napačnih fondih in se s tem ne izgubljata čas in energija; meje upravnih organov so se lahko od popisa do popisa spreminjale, zato so popisi zajeli različno število prebivalstva.

Namen pričujočega članka je na kratko predstaviti, katere popise prebivalstva hrani ZAL, Enota v Idriji, ki so zanimivi predvsem za rodoslovne raziskave in poizvedbe. Podrobneje bodo predstavljeni popisi, ki se hranijo v fondu nekdanje Mestne občine Idrija.⁴ Iz tega fonda bodo popisi predstavljeni v dveh sklopih, najprej za avstrijsko obdobje (1869–1910), nato za italijansko obdobje (1921–1936). Pri vsakem popisu bomo opozorili na obstoječe pripomočke, ki služijo kot pomagalo pri iskanju podatkov, oziroma na kaj moramo biti pozorni pri določenem popisu. Z demografskimi analizami popisov se članek ne ukvarja, o tem je pred dobrimi šestimi desetletji pisal Sergije Keser v Idrijskih razgledih.⁵

Kratek pregled zgodovine popisov prebivalstva na Slovenskem

Najstarejši znani popis na Slovenskem izvira iz leta 1754, ki ga je odredila cesarica Marija Terezija za dežele, ki jim je vladala. Od takrat naprej vse do pr-

¹ Za idrijsko-cerkljansko območje je to že 20. popis prebivalstva, saj so bili v letih 1918–1947, ko je bilo slednje območje priključeno Kraljevini Italiji, izvedeni trije popisi prebivalstva (1921, 1931, 1936), medtem ko sta bila v istem obdobju v Kraljevini SHS oziroma Kraljevini Jugoslaviji izvedena le dva popisa (1921, 1931). Gl. Tabelo 1.

² Registrski način popisovanja prebivalstva je bil na slovenskem ozemlju sedaj izveden štirikrat: 2011, 2015, 2018 in 2021. Vir: <https://www.delo.si/novice/slovenija/popis-prebivalstva-slovenije-2021-kljub-pandemiji/> (dostop: 19. 4. 2022).

³ Projekt mikrofilmanja (leto 2000) in digitaliziranja (leto 2015) popisov prebivalstva je ZAL izvedel v sodelovanju z mormonsko skupnostjo.

⁴ Fond SI_ZAL_IDR/0129, Občina Idrija.

⁵ Keser: Rast in gibanje prebivalstva mesta Idrije v obdobju 1854–1953, str. 10–16.

vega modernega popisa v letu 1857 so popise izvajali predvsem zaradi potreb vojaških naborov (konskripcij) oziroma popisa vojaških obveznikov.⁶ Z letom 1857 se je začela tradicija popisovanja prebivalstva za vse dežele in z določitvijo kritičnega datuma.⁷ Popisi so si sledili, kot je navedeno v Tabeli 1.

Tabela 1: Popisi prebivalstva na Slovenskem od leta 1857 do leta 2021

zap. št. popisa prebivalstva	leto	državni okvir
1.	1857	Avstrijsko cesarstvo (prvi moderni popis)
2.	1869	Avstro-ogrska monarhija
3.	1880	Avstro-ogrska monarhija
4.	1890	Avstro-ogrska monarhija
5.	1900	Avstro-ogrska monarhija
6.	1910	Avstro-ogrska monarhija
7.	1921	Kraljevina SHS/Kraljevina Italija
8.	1931	Kraljevina Jugoslavija/Kraljevina Italija
(9.)	1936	Kraljevina Italija
9. (10.)	1948	Federativna ljudska republika Jugoslavija
10. (11.)	1953	Federativna ljudska republika Jugoslavija
11. (12.)	1961	Federativna ljudska republika Jugoslavija
12. (13.)	1971	Socialistična federativna republika Jugoslavija
13. (14.)	1981	Socialistična federativna republika Jugoslavija
14. (15.)	1991	Socialistična federativna republika Jugoslavija
15. (16.)	2002	Republika Slovenija
16. (17.)	2011	Republika Slovenija (registrski popis)
17. (18.)	2015	Republika Slovenija (registrski popis)
18. (19.)	2018	Republika Slovenija (registrski popis)
19. (20.)	2021	Republika Slovenija (registrski popis)

Iz preglednice lahko vidimo, da je zaradi (izrednega) popisa v letu 1936 od takrat naprej potrebna dvojna numeracija popisov prebivalstva. Popis je bil izveden znotraj ozemlja Kraljevine Italije, torej tudi na idrijsko-cerkljanskem območju, medtem ko ga Kraljevina Jugoslavija ni izvedla, niti ni bil načrtovan, saj je od zadnjega popisa minilo komaj pet let.

Iz preglednice lahko vidimo, da se je z drugim popisom vpeljala praksa popisovanja prebivalstva na 10 let (1869–2011), ki so jo prekinile samo vojne razmere prve in druge svetovne vojne oziroma prehod ozemelj in prebivalstva pod druge državne okvirje. S prenehanjem klasičnega popisovanja (2002) in uvedbo registrskega načina (2011–2021) se je pogostost popisovanja povečala, saj slednji način ne predstavlja tako velikih organizacijskih težav in finančnih stroškov kakor prvi.

Pregled nekdanje upravne razdelitve območja, ki ga danes pokriva ZAL, Enota v Idriji

Po osamosvojitvi Slovenije je bila na njenem ozemlju na novo določena javna arhivska mreža, ki jo sestavljajo Arhiv Republike Slovenije (odslej ARS) in šest pokrajinskih arhivov. Medtem ko ARS zbira gradivo državnih organov za ce-

⁶ Studen: Popisi prebivalstva – neizmerno velik zaklad Zgodovinskega arhiva Ljubljana, str. 187.

⁷ Pred popisom iz leta 1857 so se popisi izvajali več tednov ali mesecev, z letom 1857 je bila uvedena praksa popisovanja ljudi po stanju na določen (kritičen) dan, četudi je popisovanje kot takšno še vedno potekalo več tednov. Prvi moderni popis je bil tako izveden po stanju z dne 31. oktobra (1857), medtem ko so bili vsi ostali avstrijski popisi izvedeni po stanju na dan 31. decembra.

lotno državo, pokrajinski arhivi zbirajo gradivo nižjih organov glede na upravno razdelitev – t. i. upravnih enot (odslej UE).⁸ ZAL, Enota v Idriji tako pokriva območje Upravne enote Idrija, pod katero spadata Občina Idrija in Občina Cerkno, zato si bomo v nadaljevanju podrobneje pogledali, kako je bilo področje obeh občin upravno razdeljeno od druge polovice 19. stoletja do prve polovici 20. stoletja, saj so prav v tem obdobju nastali vsi ohranjeni popisi prebivalstva, ki jih hrani arhiv v Idriji.

Medtem ko je Idrija v obravnavanem obdobju spadala k deželi Kranjski, je Cerkno pripadalo kronovini Avstrijsko Primorje (*Österreichisches Küstenland*). Dežele so bile dalje razdeljene na okraje: področje Idrijskega je spadalo pod Okraj Logatec, področje Cerknega pod Okraj Tolmin. Okrajem oziroma okrajnim glavarstvom so bile na najnižji ravni podrejene občine. Občin, ki so spadale pod upravo Okrajnega glavarstva Logatec in so danes vključene v UE Idrija, je bilo osem: Čekovnik, Črni Vrh, Dole, Godovič, [Mestna občina] Idrija⁹, Spodnja Idrija, Vojsko in Žiri.¹⁰ Na drugi strani je Okraj Tolmin (poleg drugim) načeloval trem občinam, ki danes deloma ali v celoti spadajo pod Občino Cerkno in s tem pod UE Idrija: Cerkno, Šebrelje, Šentviška Gora.¹¹

V letih po prvi svetovni vojni je idrijsko-cerkljansko območje postalo obmejno območje med Kraljevino Italijo in Kraljevino SHS. Italijani so sprva prevzeli obstoječo avstrijsko upravo z občinami. Za kratek čas (1922–1928) je bila ustanovljena nova Občina Ledine, medtem ko so določene kraje, ki jih rapalska meja odtrgala iz njihovih središč, pripojili k že obstoječim občinam, kot v primeru Medvedjega Brda, ki je do leta 1918 spadal pod Občino Rovte, zatem je prešel pod Občino Godovič.¹² Desetletje je preteklo, ko so se Italijani v letu 1928 odločili zmanjšati število občin in izvesti t. i. »komasacijo«. Manjše občine so ukinili in jih združili z večjimi,¹³ tako da so na obravnavanem prostoru ostale samo tri: Idrija, Črni Vrh in Cerkno. Takšna upravna razdelitev na najnižji ravni je ostala vse do konca druge svetovne vojne, tudi v času nemške okupacije.

Evidence popisov prebivalstva, ki jih hrani ZAL, Enota v Idriji

Med gradivom vseh navedenih občin danes Enota v Idriji hrani naslednje popise prebivalstva (Tabela 2):

Tabela 2: Ohranjeni popisi prebivalstva 1869–1936, ki jih hrani ZAL, Enota v Idriji

	1869	1880	1890	1900	1910	1921	1931	1936
Občina Čekovnik	✓ ¹⁴			✓	✓		✓ (*)	✓ (*)

⁸ Upravne enote so bile uvedene s 1. januarjem 1995 in so ločile dotedanje skupščine občin na državno upravo (UE) in lokalno samoupravo (občine). Glede porazdelitve pokrajinskih arhivov na določene upravne enote gl. Žumer: Arhivi v Sloveniji – zakladnica virov za rodoslovna raziskovanja, str. 31.

⁹ Fond SI_ZAL_IDR/0129 se trenutno imenuje Občina Idrija, četudi se je ob nastanku sredi 19. stoletja kot upravni organ imenovala Mestna občina Idrija (*Stadtgemeinde Idria*), s čimer se je razlikoval od ostalih, manjših oziroma »podeželskih« občin. Pod italijansko upravo je pridevnik »mestni« izgubila (*Comune d'Idria*).

¹⁰ Naselja Dolenji in Gorenji Vrsnik, Govejk in Ledine so do leta 1918 spadala pod Občino Žiri, po podpisu Rapalske pogodbe (1920) so prišle pod novoustanovljeno Občino Ledine (*Comune di Ledine*) in pozneje, kakor tudi danes, v upravnem oziru ostala povezana z Idrijo.

¹¹ O podrobnejši razdelitvi upravne, sodne, vojaške in cerkvene oblasti za idrijsko-cerkljansko območje gl. Oblak: Upravna razdelitev Idrijskega in Cerkljanskega 1914–1918, str. 29–37.

¹² SI_ZAL_IDR/0102, t. e. 58, p. e. 137.

¹³ Za ukinjene občine se je po letu 1928 uporabljal tudi izraz frakcija (*frazione*), vendar vedno ob navajanju občine, ki ji je po novem pripadala (npr. *Comune d'Idria, frazione di Dolle*).

¹⁴ Popis za Občino Čekovnik iz leta 1869 je iz neznanega razloga ohranjen pri fondu Občina Idrija.

Občina Dole			✓	✓	✓	✓ ¹⁵	✓ (*)	✓ (*)
[Mestna] Občina Idrija	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓
Občina Ledine						✓	✓ (*)	✓ (*)
Občina Spodnja Idrija						✓	✓ (*)	✓ (*)
Občina Vojsko						✓	✓ (*)	✓ (*)

Z zvezdico (*) so označeni popisi tistih občin, ki so bile v letu 1928 pridružene Občini Idrija (komasacija), zato se popisi teh občin za leti 1931 in 1936 hranijo zgolj pri fondu Občina Idrija (SI_ZAL_IDR/0129).

Za občine Črni Vrh, Godovič, Žiri, Cerčno, Šebrelje in Šentviška Gora ni ohranjenega nobenega popisa, zato jih Tabela 2 ne vsebuje. Medtem ko so popisi relativno dobro ohranjeni za območje današnje Občine Idrija, v primeru Občine Cerčno ni ohranjen niti en popis za obdobje, ki ga obravnavamo. Ista zgodba se ponovi, ko govorimo o ohranjenosti arhivskega gradiva na splošno: gradivo iz fondov nekdanjih občin z Idrijskega obsega več kot 90 tekočih metrov, od gradiva treh občin (Cerčno, Šebrelje, Šentviška Gora), ki so se nekdanje raztezale na območju današnje Občine Cerčno, medtem ko arhiv Enote v Idriji ne hrani ničesar. Fond Občina Šentviška Gora sicer hranijo v Pokrajinskem arhivu v Novi Gorici (SI_PANG/0059), ki pri obravnavani tematiki pride v poštev zgolj ob dejstvu, da je pod Občino Šentviška Gora nekoč spadala danes cerkljanska vas Police. Gradivo Občine Cerčno in Občine Šebrelje velja za uničeno oziroma izgubljeno. Z reorganizacijo italijanske uprave na najnižji ravni v letu 1928 je bila Občina Šebrelje ukinjena oziroma priključena Občini Cerčno. Gradivo ukinjene občine je bilo najverjetneje preneseno na (takrat razširjeno) Občino Cerčno. Med drugo svetovno vojno je bilo Cerčno po italijanski kapitulaciji že napol osvobojeno ozemlje, na katerega so večkrat vdrle nemške enote in se spopadale s partizansko vojsko, naselje je bilo precej poškodovano tudi od nemškega bombardiranja. Domneva se, da je bilo v teh spopadih uničeno tudi dragoceno arhivsko gradivo Občine Cerčno in najverjetneje tudi Občine Šebrelje.

Podoben primer imamo tudi pri »idrijskih« občinah. Komasacija leta 1928 je občine Čekovnik, Dole, Idrija, Ledine, Spodnja Idrija in Vojsko združila v eno samo, veliko enoto, imenovano Občina Idrija (*Comune d'Idria*), kamor se je preneslo tudi arhivsko gradivo, ki se je pozneje ohranilo in je danes na voljo v arhivu Enote v Idriji. Občina Godovič je bila leta 1928 ukinjena in pridružena Občini Črni Vrh (*Comune Montenero d'Idria*). Vas Črni Vrh, kjer je navedena občina imela svoj sedež, je ob zori 1. septembra 1944 doživela partizanski napad na tamkajšnjo domobransko postojanko, kjer je bilo središče vasi v veliki meri uničeno. Tine Velikonja ob opisu partizanskega napada navaja zapis iz župnijske kronike tedanjega župnika Ivana Kobala, ki ob naštevanju uničenih hiš navede tudi poslopje občine.¹⁶ Iz tega lahko sklepamo, da je bil to glavni razlog, da se gradivo Občine Črni Vrh ni ohranilo, prav tako tudi ne gradivo Občine Godovič, če je bilo po letu 1928 shranjeno v upravni zgradbi v Črnem Vrhu.

Nekdanja Občina Žiri je pri tej obravnavi navedena zato, ker so nekateri kraji, ki danes spadajo pod Občino Idrijo, do Rapalske pogodbe (1920) spadali pod upravo slednje občine, nato so bili izvzeti iz nje in pridruženi novoustanovljeni Občini Ledine. Fond Občina Žiri, ki ga hrani ZAL, Enota v Škofji Loki (SI_ZAL_ŠKL/0265), za pričujoči članek ni zanimiv, saj obsega le 0,1 tekočega metra arhivskega gradiva, med katerim tudi ni ohranjenih dokumentov o popisih prebivalstva.

Na tem mestu naj poudarimo še popisa iz leta 1900 in leta 1910, ki ju vse-

¹⁵ V fondu SI_ZAL_IDR/0102, Občina Dole, se je ohranil tudi dodaten popis »Register prebivalstva« iz leta 1924.

¹⁶ Velikonja: Pade Črni Vrh nad Idrijo (poglavje Župnijska kronika).

buje fond Občina Idrija. Glede na vsebino obeh popisov ne gre za prava popisa prebivalstva, saj ne vsebujeta klasičnih popisnih zapisnic kakor popisi pred njima, ampak za nekakšen imenik občanov z domovinsko pravico; več o tem sledi v nadaljevanju prispevka.

Ljudska štetja in popisi prebivalstva v obdobju Avstro-ogrske monarhije,¹⁷ ki jih hrani ZAL, Enota v Idriji, na primeru fonda Občina Idrija

Prvi moderni popis prebivalstva (*Volkszählung* oziroma *ljudsko štetje*) z dne 31. oktobra 1857 se za nekdanjo Mestno občino Idrija (*Stadtgemeinde Idria*) v slednjem fondu ni ohranil, zato ga na tem mestu samo omenjamo. Kdaj natanko je Mestna občina Idrija nastala, ni povsem znano, morda v letu 1849 ali leto pozneje, ko so se na novo oblikovale občine v Avstrijskem cesarstvu. Najstarejši dokument, ki ga vsebuje obravnavani fond, je iz leta 1850, iz česar sledi, da je kot upravni organ gotovo obstajala vsaj od tega leta naprej. Zato čudi dejstvo, da se gradivo prvega popisa ni ohranilo, sploh ker so vsi ostali popisi (do leta 1910) ohranjeni v celoti ali vsaj prek podobnih dokumentov (popis 1900 in 1910).

Popis iz leta 1869, ki je imel za kritični datum izvedbe popisa 31. december,¹⁸ je tako najstarejši za območje nekdanje Mestne občine Idrija. Sestavlja ga sedem knjig:

- Operat za ljudsko štetje Mestne občine Idrija, hišne številke od 1 do 100;
- Operat za ljudsko štetje Mestne občine Idrija, hišne številke od 101 do 200;
- Operat za ljudsko štetje Mestne občine Idrija, hišne številke od 201 do 300;
- Operat za ljudsko štetje Mestne občine Idrija, hišne številke od 301 do 400;
- Operat za ljudsko štetje za Jelični Vrh in Srednjo Kanomljo;
- Ljudsko štetje za Čekovnik za leto 1869/70;
- Repertorij za ljudsko štetje Mestne občine Idrija za leto 1869.

Prve štiri knjige oziroma operati, ki predstavljajo zbirko popisnih pol (zapisnic), se nanašajo na mesto Idrija in si sledijo od hišne številke 1 do 400. Mesto kot takšno vse do konca monarhije ni imelo poimenovanih ulic, ampak je vsaka hiša imela svojo zaporedno številko, navadno na vhodnem portalu oziroma nekje na pročelju stavbe.¹⁹ Naslednja knjiga je manjšega obsega in vsebuje popis samo nekaterih hiš naselja Jelični Vrh (6 hiš) in Srednje Kanomlje (8 hiš),²⁰ ki so glede na katastrsko občino sicer spadale drugam, vendar so bile pri popisu zaradi bližnje lege vključene k Mestni občini Idrija. Šesta knjiga prinaša popis prebivalstva Občine Čekovnik. Ni povsem jasno, zakaj se je ta knjiga v fondu Občina Idrija in ne v fondu Občina Čekovnik,²¹ saj slednji vsebuje tudi dokument

¹⁷ Prvi moderni popis iz leta 1857 je bil izveden še v času Avstrijskega cesarstva (1804–1867), po uvedbi dualizma so bili vsi ostali izvedeni za časa obstoja Avstro-ogrske monarhije (1867–1918).

¹⁸ I. člen Državnega zakonika št. 67 z dne 29. marca 1869 je določal: »Prvi popis ljudstva po tem predpisu naj se v vseh, v državnem zboru zastopanih kraljevinah in deželah opravi v letu 1870, in sicer po staleži ljudstva, kakor je bil 31. dne decembra 1869. l.« Za ta popis se tako navaja letnica 1869, četudi je bil dejansko izveden leta 1870.

¹⁹ Na vhodnih portalih nekaterih hiš so te oznake še vidne (npr. №. 75, danes Ulica svete Barbare 8).

²⁰ Od osmih hiš jih je sedem spadalo pod Srednjo Kanomljo in ena pod Spodnjo Kanomljo.

²¹ Fond SI_ZAL_IDR/0100, Občina Čekovnik.

Fotografija 1: Na nekaterih stavbah v Idriji so še danes vidne stare avstrijske hišne številke, kot v primeru porušene in na novo zgrajene poslovno-stanovanjske stavbe, ki je nekdaj nosila hišno številko 75, medtem ko jo danes najdemo na naslovu Ulica svete Barbare 8 (avtor fotografije Dejan Hvala).

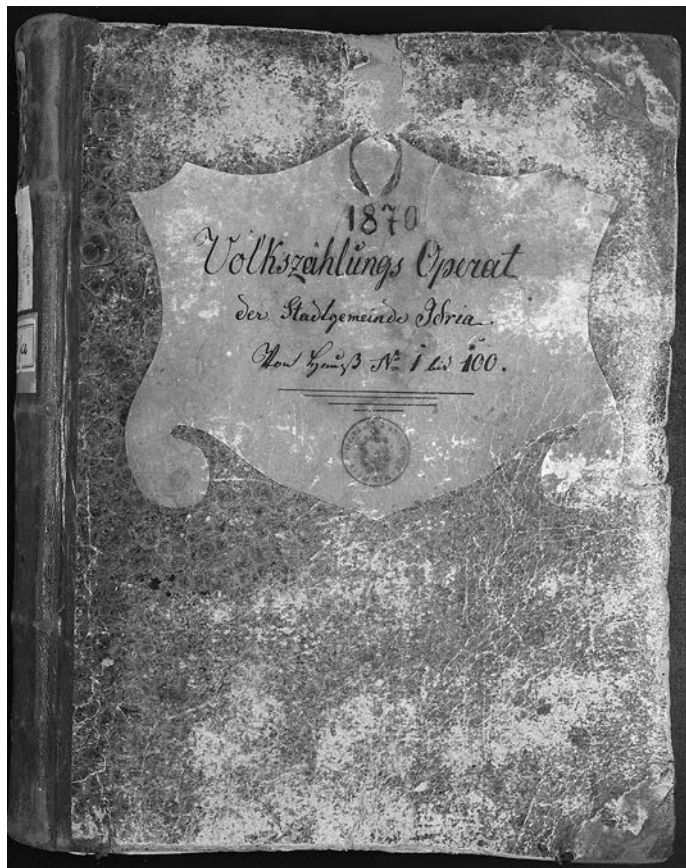
»Zakon o popisu ljudstva« iz leta 1869,²² kar je posredni dokaz, da so popis za naselje Čekovnik izvedli uradniki Občine Čekovnik in ne Mestne občine Idrija. Tudi zunanji, fizični videz knjige, ki je povsem drugačen od ostalih šestih knjig, govori v korist poudarjeni domnevi. Zadnja, sedma knjiga predstavlja repertorij oziroma imenik vseh popisanih oseb Mestne občine Idrija, ki nam omogoča učinkovitejše in hitrejšo iskanje po popisu.

Popisni obrazec (zapisnica) so sestavljale štiri strani in je zajel naslednje kategorije podatkov:

- naslov hiše (dežela, okraj, občina, kraj, hišna številka, število stanovalcev),
- ime in priimek,
- spol,
- rojstno leto (z datumom),
- vera,
- stan (samski, poročen, ovdovel, zakonsko razvezan),
- poklic,
- rojstni kraj,
- domovinstvo,²³

²² Fond SI_ZAL_IDR/0100, t. e. 1, p. e. 18.

²³ Slovar slovenskega knjižnega jezika razlaga pravniški termin »domovinstvo« kot »pristojnost v določeno občino (Fran: <https://fran.si/iskanje?FilteredDictionaryIds=133&View=1&Query=%2A> (dostop: 21. 4. 2022)); izraz je tesno povezan z drugim terminom »domovinska pravica« (*Heimatsrecht*), ki je bila zakonsko določena s Postavo z dne 3. decembra 1863, s katero se urejajo domovinska razmerja. Domovinsko pravico je posameznik lahko pridobil z rojstvom (*durch die Geburt*), s poroko (*durch die Verhehlung*), s sprejemom v domovinsko zvezo (*durch die Aufnahme in den Heimatverband*) in s pridobitvijo javne službe (*durch die*

Naslovna platnica popisa prebivalstva iz leta 1869

- prisotnost/odsotnost na stalnem prebivališču,
- opombe,
- popis živine.

Za raziskovalca je pomemben podatek, da so poimenovanja kategorij in navodila za popisovanje dvojezična, torej nemško-slovenska: nemška v tiskani gotici, slovenska v tiskani latinici (gajici). Težava se (lahko) pojavi pri podatkih, ki so bili vpisani, saj so pisani v pisani gotici, kar marsikateremu raziskovalcu onemogoči branje vira in je največkrat potrebna pomoč arhivista oziroma nekoga, ki obvlada branje te pisave.²⁴

Naslednji popis iz leta 1880 je prinesel ustaljeno prakso popisovanja prebivalstva na 10 let, ki je veljala vse do zadnjega popisa leta 1910. V fondu Občina Idrija so ohranjene štiri knjige:

- Ljudsko štetje 1880, [hišne številke] 1–200;
- Ljudsko štetje 1880, [hišne številke] 201–404;
- Ljudsko štetje 1880 [imenik];
- Ljudsko štetje 1880 [imenik].

Popis je podoben prejšnjemu v tem smislu, da popisnim polam za 404 hiše (prvi dve knjigi) sledi imenik popisanih oseb. Zraven je dodan še en imenik, ki se v fizičnem videzu ne razlikuje bistveno od prvega, medtem ko glede na vsebino ne ustreza popisnim polam kakor prvi, tako da za enkrat še ni jasno, čemu je bil namenjen.²⁵ Obenem ni ohranjenega popisa za nekatere hiše naselja Srednja Kanomlja in Jelični Vrh kot pri

Erlangung eines öffentlichen Amtes). Po Zakonu z dne 5. decembra 1896. l., s katerim se izpreminjajo določila z dne 3. december 1863. l. o uvedbi domovinskih razmer, je zlasti pomemben 2. člen, ki se glasi: »Izrečenega vzprejema v domovinsko zvezo ne sme občina bivališča odreči tistemu avstrijskemu državljanu, kateri je po zadobljeni samopravnosti skozi deset let, preden je zaprosil za domovinsko pravico, prostovoljno in nepretrgoma prebival v občini.« Gl.: Hudelja: *Nemško-slovenski zgodovinski slovar*, str. 434–435 (geslo: *Heimatsrecht*).

²⁴ Pri vpisanih podatkih prevladuje pisana gotica, za priimke in kraje rojstva je praviloma uporabljena pisana latinica (gajica).

²⁵ Pri primerjavi obeh imenikov ugotovimo, da vsebujeta različno število popisanih oseb, večina oseb je sicer v obeh imenikih, vendar ne vse, iz česar lahko sklepamo, da sta nastala v relativno podobnem časovnem obdobju. Na naslovni strani obeh imenikov je sicer zapisana letnica 1880, gotovo je, da je v tem letu nastal prvi imenik, ki ustreza podatkom v popisnih polah oziroma zapisnicah. Pri prvem imeniku priimki znotraj posamezne črke niso urejeni po abecednem vrstnem redu, pri drugem imeniku so.

prejšnjem popisu, čeprav je popis teh hiš najverjetneje morala izvesti Mestna občina Idrija, saj se takšna praksa ponovi pri naslednjem popisu.

Popisne kategorije pri popisu leta 1880 izkazujejo kontinuiteto popisa iz leta 1869, saj je večina popisnih kategorij ista. Podrobneje je razdeljeno kategorija poklic oziroma zaslužek, nove kategorije so »občevalni jezik«, »pismenost« (ali zna oseba brati in pisati) in popis »telesnih in duševnih napak«, kjer so v štirih podkategorijah označili, ali je oseba »slepa na obe očesi«, ali je »gluhonema«, ali je »blazna« in ali je »bebava«. Na tem mestu velja poudariti novo uvedeno kategorijo »občevalni jezik«. Zgodovinar dr. Andrej Studen o tem zapiše: »Oblasti so sicer vse čas poudarjale, da kategorija občevalnega jezika ni istovetna z nacionalno. A podatki o občevalnem jeziku so v resnici ves čas štel za ugotavljanje nacionalnih razmer v posameznih nacionalno mešanih območjih in ob ljudskih štetjih so nastajali silno ostri politični spopadi - pri nas med Slovenci in Nemci oz. Italijani. Številke in statistike o etični pripadnosti prebivalstva v stari Avstriji, ki se je otepala s hudimi nacionalnimi problemi, so torej imele tudi politično razsežnost. Bile so orodje moči, s katerim so oblasti zelo skrbno ravnale. Prav zaradi te vloge pa se nam ob narodnostnih statistikah odpirajo številni problemi.«²⁶

Pri vpisovanju podatka o naslovu hiše je pri tem popisu pogost pojav nerazumljiv vpis hišne številke z dvema številčkama, kar lahko povzroča zmedo pri ugotavljanju, za katero hišo je v resnici šlo.²⁷ Popisni obrazci so nemško-slovenski, pisava je ponovno mešanica pisane gotice in latinice (gajice).

Land
Dezeln

Krain

Regiert
Okraj

Loitsch

Drüsgemeinde (Gutsgemeinde)
Krajina občina (grasčina)

Idria (Obra)

V.

Aufnahmebogen — Zapisnica

für die Rählung der Bevölkerung und der wichtigsten häuslichen Vuthiere nach dem Stande vom 31. December 1880 — za popis prebivalcev in imenitnejših kora

Zemljepisno mesto, kjer se prebiva Zapisno mesto (v koliko kmetih)	Ime, priimek, starost, spol, stan, rojstno mesto, priimek, starost, spol, stan, rojstno mesto	Glasnost Spol	Geburtsjahr, nach Möglichkeit Monat und Tag Rojstveno leto, ako moči, mesec in dan	Geburtsort Rojstveni kraj	Zukunftszeit (Dienstverhältnis, Ehe, Staats- angehörigkeit) Prištevnost (domovinstvo, državljanstvo)	Mantel- und Familien- Vera	Stand Stan	Umgangs- und Obdvalszeit Obdvalni jezik	Beruf, Beschäftigung oder Aemter Fokile, posel ali zaslužek		Militärischer Kak prirednik	Militärischer Kak prirednik		
									Haupterwerb glavni zaslužek					
									sonstige Stellung, Nahrungsweg, Gewerbe, uradna služba, s čim se živ. obit	Relig., Arbeits- oder Dienstverhältnis poslovno, delavski ali službeni razmer				
I.	II.	III.	IV.	V.	VI.	VII.	VIII.	IX.	X.	XI.	XII.	XIII.		
1	Lipold Münster, Münster	1	19. Januar 1816	Idria	Kaufmann	Kaufmann	Kaufmann	Kaufmann	Kaufmann	Kaufmann	-	-		
2	Lipold Lofn	1	14. Januar 1823	Idria	"	"	"	Kaufmann	Kaufmann	Kaufmann	-	-		
3	Lipold Lofn	1	23. Mai 1855	Idria	"	"	Kaufmann	Kaufmann	Kaufmann	Kaufmann	-	-		
4	Lipold Lofn	1	8. Oktober 1859	Idria	"	"	Kaufmann	Kaufmann	Kaufmann	Kaufmann	-	-		

Popisna pola (zapisnica) iz popisa leta 1880. Kot prva oseba je zapisan Mark Vincenc Lipold, tedanji upravitelj Rudnika živega srebra Idrija, sledijo člani njegove družine. Stanovali so na hišni številki 1, kar je predstavljal idrijski grad Gewerkenegg, kjer je bila nameščena tedanja rudniška uprava, danes v njem domujeta Mestni muzej Idrija in Glasbena šola Idrija.

²⁶ Studen: Popisi prebivalstva – neizmerno velik zaklad Zgodovinskega arhiva Ljubljana, str. 189.

27 Očitno je prišlo do več napak vpisovalca podatkov pri izpolnjevanju podatka o hišni številki. Ob primerjavi predhodnega popisa (1870) in poznejših popisov (1890, 1900, 1910) je bilo ugotovljeno, da je pri popisu leta 1880 popisovalec napačno oštevilčil hišo št. 19, saj jo je številčil dvakrat, napačno zaporedje se je potem nadaljevalo vse do št. 37. Napake se sporadično ponovijo tudi v nadaljevanju, pri čemer so lahko številke zaporedne (prvi primer pri hišni številki 19/20) ali ne (npr. 390/369); včasih je ena izmed številk prečrtana.

Po 10 letih so uradniki Mestne občine Idrija ponovno izpolnjevali »Zapisnice za popis prebivalstva in imenitnejših domačih koristnih živali po staleži 31. dne decembra 1890. l.«²⁸ Od tega popisa se je ohranilo šest knjig:

- Popis prebivalstva, Idrija, 1890, [hišne številke] 1–100;
- Popis prebivalstva, Idrija, 1890, [hišne številke] 101–200;
- Popis prebivalstva, Idrija, 1890, [hišne številke] 201–300;
- Popis prebivalstva, Idrija, 1890, [hišne številke] 301–438;
- Popis prebivalstva, Srednja Kanomlja in Jelični Vrh, 1890;
- [Imenik] Ljudsko štetje, 1890.

Prve štiri knjige vsebujejo popisne pole za 438 hišnih števil. Pri primerjavi popisa leta 1869 in leta 1890 vidimo, da se je v takratni Mestni občini Idriji število hišnih števil povečalo za 38. Pri navajanju hišnih števil so sledili zaporedju, ki ne prikazuje nereda kakor pri popisu leta 1880, ko so nekatere hišne številke navedene z dvojno numeracijo. Ponovno je dodan popis (peta knjiga) za nekaj hiš kraja Srednja Kanomlja (devet hišnih števil²⁹) in Jelični Vrh (deset hišnih števil). Slednji dokument daje slutiti, da je morala obstajati taka knjiga tudi pri popisu deset let poprej (1880), sploh ker jo najdemo že pri popisu za leto 1869; očitno se ni ohranila ali čaka na kakem podstrešju, da jo odkrijemo. Zadnja, šesta, knjiga predstavlja imenik popisanih oseb. Seznam le-teh je sicer urejen abecedno, v smislu celotnega imenika in znotraj posamezne črke, vendar je potrebna pozornost, saj je na koncu vsake črke navadno še nekaj napisanih oseb, ki so bile vpisane potem, ko je bila velika večina oseb pod določeno črko že vpisana v imenik. Popisna pola je bila sestavljena iz podobnih kategorij kot pri popisu iz leta 1880, le da je zaporedje kategorij drugačno.

Zadnja dva avstrijska popisa (leta 1900 in leta 1910), ki sta se ohranila v obravnavanem fondu, izstopata iz tedaj običajnega načina popisovanja, tako na temelju fizičnega videza (manjši, pokončen format, v primerjavi s prejšnjim večjim in ležečim) kakor tudi v smislu vsebine popisnih pol. Do tedaj uveljavljenih zapisnic ne vsebujeta oziroma so le-te bistveno drugačne in precej bolj osiromašene s popisnimi kategorijami. Vsak popis sestavlja samo po ena knjiga, ki obenem vsebuje popisne pole in tudi imenik vseh popisanih oseb. Popisne pole za popis leta 1900 vsebujejo naslednje kategorije podatkov: zaporedno številko (popisane osebe), ime (prosilčevo, soproge, otrok), bivališče, rojstni kraj in datum, »vzprejet«,³⁰ prejšnjo domovno občino, št. vložnega zapisnika in opombo. Da je popis tako osiromašen, je nenavadna stvar, ki terja primerjavo z ostalimi popisi, ki so nam dandanes dostopni. Na spletnem portalu Sistory.si,³¹ kjer so objavljeni nekateri ostali popisi, ki jih tudi hrani ZAL, lahko vidimo, da je bil pri Občini Vrhnika popis iz leta 1900 izveden na enak oziroma podoben način, tj. z malo popisnimi kategorijami (ime naselja, hišna številka, priimek in ime, poklic, stan, datum rojstva, kraj rojstva, »domovna«³² občina, za »ptujce«,³³ opomba). Iz tega bi lahko sklepali, da je bil to očitno običajen obrazec za izvedbo popisa za leto 1900 in tudi za desetletje pozneje, vendar temu ni tako, o čemer se prepričamo, če pogledamo popisne evidence iz fonda Občina Dole. Tu imamo za leto 1900 ohranjen običajen popis prebivalstva, z zapisnicami, ki prikazujejo

²⁸ Fond SI_ZAL_IDR/0129, Občina Idrija.

²⁹ Poleg devetih hišnih števil za Srednjo Kanomljo sta dodani še dve hišni številki za kraj Spodnja Kanomlja.

³⁰ Kategorija, kjer je bilo verjetno treba navesti, kdaj je bila oseba sprejeta v domovno občino. Kategorija je sicer pri tem popisu za vse osebe neizpolnjena.

³¹ Gl. Sistory: <https://www.sistory.si/popis> (dostop: 3. 5. 2022).

³² Domovna ali domovinska pravica (pristojnost). Gl. opombo št. 23.

³³ »Ptujec« je stari izraz za tujca. Pri tej kategoriji so bili mišljeni ljudje, ki so bivali v določeni občini, medtem ko so domovinsko pravico imeli v neki drugi občini, ali ljudje, ki so bili dejansko tuji (iz drugih držav).

kontinuiteto prejšnjih popisov,³⁴ obenem najdemo še skrajšan popis, ki nosi naslov *Občinska matica*.³⁵ Le-ta je podoben popisoma iz fonda Občina Idrija za leto 1900 in leto 1910. Morda gre pri vseh teh skrajšanih popisih za t. i. domovinske imenike (t. i. *Heimatrolle*), kjer so bili vpisani ljudje z domovinsko pravico v določeni občini. Ker so bili ti imeniki priročnejši za uporabo pri občinskem uradovanju, so se lahko ohranili, medtem ko se originalne knjige (večjih formatov) z zapisnicami niso ohranile.

Tako je bil pri skrajšanem popisu iz leta 1900 za mesto Idrija ponovno zajet tudi del naselij Jelični Vrh (11 hišnih števil), Spodnja Kanomlja (2 hišni številki) in Srednja Kanomlja (devet hišnih števil). Pri skrajšanem popisu deset let kasneje omenjenih krajev ni več navedenih, kar je znak, da je prišlo do manjših upravnih popravkov, ki se nanašajo na hišne številke:

- pri popisu leta 1900 je oseba Janez Smuk (domačija na »Smukovem griču« nad Idrijo) naveden pod hišno številko Jelični Vrh št. 1, pri popisu leta 1910 je pri njegovem imenu Idrija št. 518,
- enako pri osebi Franc Poljanec (domačija na »Polancovem griču«), Jelični Vrh št. 2 (1900), Idrija št. 519 (1910),
- oseba Marija Likar (kmetija pri »Likarici«) je leta 1900 navedena pod naslovom Jelični Vrh št. 6, pri popisu leta 1910 jo najdemo pod hišno številko Idrija št. 520,
- osebo Franc Močnik popis leta 1900 navaja na naslovu Srednja Kanomlja št. 57, deset let pozneje je taista oseba navedena pod Idrija št. 538 itn.

Zaporedna številka	Hišna številka	I m e	Opravilo Poklic	R o j s t n i				Domovna občina	Opomba
				kraj	dan	me- sec	leto		
6	105	Ljuba Lavko	pealec	Volče	23	9	1900	Volče	
7		Luk Branišča	čipkarica	Idrija	30	9	1848	Idrija	
8		Pelhan Branišča	šmitja	Šuroka gora			1849	Šurje	
9		Ljubar Ana	podar, odova	Goldegg	18	7	1841	Ljubljanca	
1080		Berta	vinčeljica	Ljubograd	18	4	1865		
1		Vončina Josip	pealec	Ljubljana	25	4	1892		
2		Skale Janko			24	7	1893		
3		Šček Vladimir		Begunje	24	6	1895		
4		Kunys Adolf	oficijal	Esseg	24	10	1864	Idrija	
5	107	Babin Milos	brivec	Baranda, Canal	10	10	1877	Baranda	
6		Fani	gospodinja	Ljubljana	30	9	1882		
7		Viljem		Idrija	25	3	1908		
8		Anisa			17	5	1919		
9		Mira			6	8	1910		
1090		Veselič Ivan	panočiški	Valpovo, Opat			1890	Valpovo	
1		Lichnik Viktor	pealec	Jesenice	18	2	1895	Ljubljana	
4		Jerob Matevič	podar, p.p.	Idrija	6	9	1843	Idrija	
3		Branišča	gospodinja		26	9	1846		

Stran iz domovinskega imenika, kjer je v nasprotju z zapisnicami klasičnega popisa slovenščina povsem prevladovala.

³⁴ SI_ZAL_IDR/0102, t. e. 56, p. e. 126.

³⁵ SI_ZAL_IDR/0102, t. e. 59, p. e. 140.

Vidimo lahko, da se je območje mestne občine počasi širilo, ne samo prek morebitnih novogradenj (in s tem novih hišnih števil), ampak tudi prek priključevanja hiš iz krajev, ki so mejili na ozemlje Mestne občine Idrije.

Sprememba pri obeh popisih v primerjavi s prejšnjimi je tudi ta, da sta oba zapisana v slovenščini (obrazec in vpisani podatki) in v pisavi latinici (gajici).

Popisi prebivalstva v obdobju Kraljevine Italije, ki jih hrani ZAL, Enota v Idriji, na primeru fonda Občina Idrija

Po razpadu Avstro-Ogrske ob koncu prve svetovne vojne in s podpisom Rapalske pogodbe leta 1920 je slovensko prebivalstvo, ki je do leta 1918 naseljevalo Avstrijsko Primorje, za približno četrto stoletja prišlo pod državni okvir Kraljevine Italije. V tem času sta bila v Kraljevini SHS oziroma Kraljevini Jugoslaviji izvedena dva popisa prebivalstva (1921, 1931), Kraljevina Italija je izvedla še en popis več (1921, 1931, 1936). Izvajanje naslednjega popisa leta 1941 je preprečil izbruh druge svetovne vojne.

Popis prebivalstva (*Registro di Popolazione*), ki so ga italijanske oblasti izvedle po stanju z dne 1. decembra 1921, je imel kar nekaj skupnih točk s predhodnimi avstrijskim popisi. Za območja regije Julijska krajina (*Venezia Giulia*), kjer je živelo slovensko prebivalstvo, so bile popisne pole dvojezične. Popisnih pol niso vezali v knjige, ampak so ostale v prvotni obliki in odložene v zaporedju hišnih števil. Osebe so vpisovali še s slovenskimi imeni in priimki, kar se je spremenilo že pri naslednjem popisu leta 1931. Vseh popisanih hišnih števil je bilo 598. Od prvega ohranjenega popisa iz leta 1869, ko je bilo hišnih števil 400, se je v dobrih 50 letih število povzpelo skoraj za polovico prvotnega števila, pri čemer nove hišne številke zajemajo novozgrajene hiše/stanovanjske bloke na eni strani in po drugi strani že obstoječe hiše, ki so bile priključene iz nekaterih bližnjih občin. V prvih letih italijanske oblasti teritorialne razdelitve občin še niso spreminjale, obstoječim občinam so priključile le nekatere obmejne kraje, katerih občine so ostale onstran meje v Kraljevini SHS.³⁶

Popisna pola je vsebovala naslednje (22) elemente popisa:

1. število oseb znotraj družine,	13. civilni stan (vdovci),
2. priimek in ime,	14. dan vstopa v občino,
3. ime staršev,	15. kraj, od koder prihaja,
4. ali zna čitati in pisati,	16. kraj, kjer ima po zakonu stalno prebivališče,
5. spol (moški),	17. kraj, kjer službuje oz. stanuje,
6. spol (ženski),	18. kraj, kamor bi šel v slučaju, da menja bivališče,
7. vrsta sorodstva z družinskim očetom,	19. čas odhoda iz občine,
8. poklic (stan, obrt),	20. čas smrti,
9. kraj rojstva,	21. sprememba civilnega stanu z navedbo dne,
10. čas rojstva,	22. opombe.
11. civilni stan (neoženjeni),	
12. civilni stan (oženjeni),	

Hišna številka je navedena na prvi strani popisne pole, druga stran zajema popisne elemente od 1. do 13., tretja stran od 14. do 22. Medtem ko je druga stran povsem zapolnjena z vpisnimi podatki, so tretje strani pri vseh popisanih družinah večinoma prazne, še največkrat sta izpolnjeni samo zadnji dve rubriki, tj. sprememba civilnega stanu (21.) in opombe (22.), sem ter tja tudi čas smrti (20.), kar pomeni, da so nekatere podatke vpisovali še po koncu popisa.

³⁶ Npr. kraj Žirovnica je do leta 1918 spadal k Občini Žiri, nakar je bil priključen Občini Spodnja Idrija oziroma od leta 1922 novoustanovljeni Občini Ledine (*Comune di Ledine*).

Slaba stran popisa iz leta 1921 je v tem, da ni ohranjenega imenika popisanih oseb ali imenik niti ni bil sestavljen. Za iskanje določene osebe je tako treba pregledovati digitalizate popisnih pol od hišne številke 1 naprej oziroma iskati podatke med fizičnim gradivom. Če imamo podatek, na kateri hišni številki je iskana oseba stanovala, je iskanje lažje in hitrejše, ker so popisne pole, kot že zapisano, odložene po zaporedju hišnih števil.

Drugi italijanski popis³⁷ je prinesel kar nekaj sprememb, ki jih mora raziskovalec upoštevati pri raziskovanju, če hoče priti do relevantnih podatkov. Prva sprememba je ta, da so po izvedeni komasaciji občin v letu 1928 na idrijsko-cerkljanskem območju ostale le tri nekdanje občine: Cerčno, Črni Vrh in Idrija. Za prvi dve občini se gradivo ni ohranilo, medtem ko se je popis za nekdanjo Občino Idrija ohranil v celoti. Znotraj občine so bili popisani naslednji kraji (Tabela 3):

Tabela 3: Seznam krajev nekdanje Občine Idrija, ki jih je zajel popis leta 1931

slovensko ime kraja	italijansko poimenovanje
Idrija	Idria
Čekovnik	Ceconico
Spodnja Idrija	Idria di Sotto
Spodnja Kanomlja	Canomla Bassa
Idrijske Krnice	Carnizza d'Idria
Srednja Kanomlja	Canomla Media
Gorenja Kanomlja	Canomla Alta
Ledine	Ledine
Pečnik	Pecenicco
Ledinske Krnice	Carnizza di Ledine
Korita	Corita
Breznica	Bresenza
Govejk	Govecco
Osojnica	Ossoinizza
Mrzli Vrh	Montefreddo
Javorjev Dol	Javorjev Dol
Gorenji Vrsnik	Versenico Superior
Spodnji Vrsnik	Versenico Inferior
Žirovnica	Serovenza
Dole	Dole
Zavratec	Saurazzi
Črna	Cerna
Potok	Potocco
Ravne	Raune
Idršek	Idresca
Jelični Vrh	Jelicini Val Zala
Vojsko	Voschia

Naslednja večja sprememba je zadevala popis prebivalstva največjega naselja v Občini Idrija, tj. mesta Idrije. Star avstrijski sistem zaporednih hišnih števil je bil odpravljen in uveden je bil sistem ulic (*Via*) in trgov (*Piazza, Largo*) z italijanskim poimenovanjem. Tak sistem je ostal v veljavi vse do kapitulacije Italije, se ohranil tudi med nemško okupacijo, dokler ga ni po letu 1945 nova oblast spremenila z uvedbo slovenskih imen ulic in trgov. Mesto Idrija je na

³⁷ Za slovensko ozemlje je to osmi popis prebivalstva (gl. Tabela 1), v Kraljevini Italiji je bil to »sedmi splošni popis prebivalstva« (VII. *Censimento generale della popolazione*) s kritičnim datumom 21. april 1931.

idrijsko-cerkljanskem območju desetletja ostalo edino naselje z uvedenim poimenovanjem ulic, dokler ni bilo uvedeno tudi v Cerknem in nazadnje v Spodnji Idriji. Večje spremembe na tem področju so se za mesto Idrija pozneje zgodile šele po osamosvojitvi Slovenije, ko so bili nekatere ulice in trgi preimenovani (npr. nekdanji Trg maršala Tita je danes Mestni trg)³⁸ ter nekateri preštevilčeni.

Opazna sprememba je bila tudi v jezikovnem smislu. Če je popis pred desetimi leti še dopuščal dvojezičnost, je bila pri popisu leta 1931 odpravljena v korist italijanščine. V slovenskem jeziku so praviloma ostali zapisani samo priimki popisanih oseb, medtem ko so bila imena in ostali podatki zapisani v italijanščini. Vseeno nekatere priimke najdemo v italijanščini, kot npr. pri popisu stanovalcev hiše Via Vittorio Veneto №. 3, kjer je stanovala oseba s priimkom Močnik, ki ga je uradni popisovalec zapisal kot Mocenigo. Spremenila se je tudi oblika popisne pole, ki je obsegala štiri strani: na prvo stran so vpisovali podatke o glavi družine in podatke o stalnem naslovu, druga in tretja stran sta vsebovali podroben popis vseh oseb, ki so stalno bivale na tem naslovu (A), ki so bile začasno odsotne s stalnega naslova (B) in ki so bile kot člani družine dalj časa v tujini (C). Pri vseh treh razdelkih so se popisovale podobne kategorije kot 10 let poprej, spremenjen je njihov vrstni red, popis je prebivalce po novem spraševal tudi po veroizpovedi. Zadnja stran od štirih je vsebovala navodila za izpolnjevanje.

Odsotnost imenika za popisane osebe tudi tukaj otežuje iskanje raziskovalcem in daje slutiti, da imenik (kakor pri popisu leta 1921) niti ni obstajal. Praksa opremljanja popisa z imenikom se očitno ni prenesla iz obdobja avstrijskih popisov. Za hitro iskanje določene osebe je tako ponovno pomemben podatek o stalnem naslovu, v tem primeru ulice/trga in hišne številke.

V arhivu hranimo še en pripomoček, s katerim si raziskovalci lahko pomagajo pri proučevanju italijanskih popisov, četudi je pripomoček nastal vsaj nekaj let prej, preden je bil leta 1931 izveden (drugi) italijanski popis. Gre za fotokopije³⁹ seznamov novih ulic z italijanskim poimenovanjem, kjer je ohranjena konkordanca s starimi avstrijskimi številkami hiš, česar nam popis iz leta 1931 ne prinaša. Če bi primerjali popisa iz leta 1921 in 1931 bi sčasoma za večino hiš lahko ugotovili povezavo med staro številko in novim naslovom znotraj posamezne ulice, vendar bi nam to vzelo precej časa. Pripomoček tako prinaša italijanska imena ulic s staro številko (*numero vecchio*); po letu 1945, ko so ulice dobile slovenska imena, so slednja pripisali nad italijanska, kar je iskanje še poenostavilo.

Zadnji popis prebivalstva, ki ga hrani ZAL, Enota v Idriji, je popis prebivalstva iz leta 1936. Zakaj so ga izvedli že po petih letih od zadnjega popisa, ostaja nejasno. Popis je dragocen prav zaradi dejstva, da je šlo za zadnji popis pred izbruhom druge svetovne vojne, ki je dodobra premešala naselitvena področja na Slovenskem in v Evropi. Naslednji popis je bil izveden šele leta 1948, torej 17 let od zadnjega popisa v tedanji Kraljevini Jugoslaviji in 12 let od popisa v Kraljevini Italiji, če se osredotočimo na zahodni del slovenskega etičnega ozemlja.

Popis se ne razlikuje preveč od popisa izpred petih let, obrazec so v glavnih potezah kopirali, zopet so popisnim elementom le spremenili vrstni red. Popisne pole so štiristranske, v glavnem delu (2. in 3. stran) ni več razdelka C, kjer so leta 1931 popisovali osebe, ki so sicer bile del družine, vendar so trenutno živele v tujini. Razmerje med rabo italijanščine in slovenščine je povsem enako kakor pet let poprej, saj so tedaj bili poitalijančeni že številni priimki (npr.

³⁸ Uradni list RS, št. 8/1993 z dne 12. 2. 1993.

³⁹ Originalna knjiga s seznamami preimenovanih hišnih številk oziroma ulic je neznano kje, morda znotraj samega fonda Občina Idrija (SI_ZAL_IDR/0129), ki je precej velik fond in se še ureja, ali se knjiga ni ohranila. Fotokopije tako niso del slednjega fonda, vendar se uporabljajo pogosto pri delu s strankami.

ISTITUTO CENTRALE DI STATISTICA DEL REGNO D'ITALIA Mod. 4.
VII CENSIMENTO GENERALE DELLA POPOLAZIONE
21 Aprile 1931 - Anno IX
(R. decreto-legge 6 novembre 1930, n. 1503)

FOGLIO DI FAMIGLIA

QUESTA PARTE DEL FOGLIO VA RIEMPIUTA DALL'UFFICIALE DI CENSIMENTO

PROVINCIA *Idrija* FRAZIONE DI CENSIMENTO *Idrija*
COMUNE *P. Barbara* SEZIONE DI CENSIMENTO *3*
PARROCCHIA *P. Barbara* NUMERO DEL FOGLIO NELLA SEZIONE *222*

Da! censimento è escluso qualsiasi scopo fiscale. Le notizie raccolte sono vincolate al più scrupoloso segreto d'ufficio e non potranno essere rese note se non in forma collettiva.

Cognome e nome del capo-famiglia *Poljanec Giovanni*
Rione, quartiere, sestiere, ecc. *Centro urbano*
Località (borgata, villaggio, casale, ecc.) *Via Vittorio Veneto*
Via, strada, piazza, ecc. *7* Numero *7* Scala *terreno* Piano *terreno* Interno *-*
La casa è situata in un centro abitato? (sì, no) *sì*, oppure isolata in campagna? (sì, no) *no*

Izsek iz popisne pole italijanskega popisa leta 1931. Pri tem popisu so bile med drugim uvedene in poimenovane ulice v mestu Idrija. Oseba Ivan (Giovanni) Poljanec je živel na naslovu Via Vittorio Veneto 7, ki je ime dobila po italijanski zmagi ob preboju fronte na reki Piavi v letu 1918.

Grošelj – Grosel, Ogrič – Ogrizzi, Lapania – Lapanja/Lapajne), vendar ne vsi, kar kaže na dvojna merila pri zapisovanju priimkov. Zanimivo bi bilo poznati vzrok, zakaj so priimke različno zapisovali, morda je bila težavnost izgovarjave odločujoč argument, ki je narekoval, kako bodo priimek zapisali. Imenom naselij nekdanje Občine Idrija (gl. Tabelo 3) so dodana še nekatera imena naselij (npr. Ledinsko Razpotje – Rasputie di Ledine in Mokraška vas – Mocrasca).

Tudi pri tretjem italijanskem popisu nimamo ohranjenega imenika popisanih oseb, kar pritrjuje domnevi, da jih uradni popisovalci sploh niso sestavili, in ne, da se imeniki niso ohranili. Posebnost popisa je tudi (nerazumljiva) oznaka SL-A, ki je napisana na desnem robu tretje strani na vsaki popisni poli. Oznaka je napisana z rdečo barva ali odtisnjena s šampiljko in daje vtis, da je bila napisana naknadno, s to oznako so označene malodane vse popisane osebe na popisnih polah.

Zaključek

Kot je bilo napisano že v uvodnem delu, je namen članka na kratko predstaviti arhivsko gradivo, ki bi zaradi svoje zanimivosti privabilo poklicne in ljubiteljske raziskovalce v arhiv. Prav rodoslovje je ena izmed tistih pomožnih zgodovinskih ved, ki ljubiteljske zgodovinarje največkrat uvede v raziskovanje družinskih korenin in vzbudi zanimanje za zgodovino tudi na globlji ravni. Predstavljeni popisi prebivalstva, ki jih hrani ZAL, Enota v Idriji, predstavljajo primarni vir bogatih rodoslovnih podatkov, ki jih lahko s koristjo uporabljamo poleg cerkvenih matičnih knjig. Služijo nam lahko kot osnova za raziskovanje družinskih dreves, lokalne zgodovine ali za pisanje biografij znamenitih oseb. Z razvojem digitalne dobe postajajo takšni podatki vse bolj dostopni prek spleta, vendar isto ne velja glede sposobnosti razumevanja navedenih zgodovinskih

virov. Le-ti so namreč, kot smo videli v članku, pogosto v za raziskovalca nepoznani pisavi, v jeziku, ki ga ne razume ali ne obvlada, pri tem je treba upoštevati še poznavanje splošne in lokalne zgodovine, ki nas usmeri v pravo področje raziskovanja. Obisk arhiva pride tako prav vsem, ki poleg svoje vneme in znanja potrebujejo tudi pomoč arhivista.

Fond Občine Idrija, iz katerega so bili predstavljeni popisi prebivalstva, je bil izbran iz dejstva, da gre za fond, kjer so popisi prebivalstva najboljše ohranjeni, zaradi česar lahko sledimo kontinuiteti popisovanja več desetletij. V ostalih fondih (Občina Čekovnik, Občina Vojsko, Občina Spodnja Idrija) so popisi slabše ohranjeni, pri nekaterih popisi sploh niso ohranjeni, ker niti ni ohranjenega gradiva iz fondov (Občina Cerklje, Občina Črni Vrh, Občina Godovič, Občina Šebrelje); za slednje popise in fonde arhivisti še vedno po tistem upamo, da so se ohranili na nekem podstrešju in čakajo nekoč, nekoga.

Vendar niso popisi prebivalstva edini viri rodoslovnih (in ostalih) podatkov v arhivu idrijske Enote. Tu so še naborni imeniki vojakov, črnovojniški imeniki, prosilci za uveljavljanje pravic vojaške denarne podpore, sezname oseb iz naslova aprovizacije, tudi že izdelan rodovnik se najde med arhivskim gradivom.⁴⁰ Ni torej razloga, da bi odlašali z obiskom arhiva, kajti človek ima vse tisto, kar potrebuje za raziskovanje, že od rojstva: čas, zanimanje in energijo.

VIRI IN LITERATURA

ARHIVSKI VIRI

Zgodovinski arhiv Ljubljana, Enota Idrija

- SI_ZAL_IDR/0100, Občina Čekovnik.
- SI_ZAL_IDR/0102, Občina Dole.
- SI_ZAL_IDR/0129, Občina Idrija, Popis prebivalstva iz let 1869–1936.

LITERATURA

Hudelja, Niko: *Nemško-slovenski zgodovinski slovar*, 2. razširjena in dopolnjena izdaja. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete, 2016.

Keser, Sergije: Rast in gibanje prebivalstva mesta Idrije v obdobju 1854–1953. V: *Idrijski razgledi* 4 (1959), št. 1, str. 10–16.

Oblak, Sandro: Upravna razdelitev Idrijskega in Cerkljanskega 1914–1918. V: *Na obrobju pekla: Idrijsko in Cerkljansko 1914–1919*. Katalog razstave. Idrija: Mestni muzej, 2018, str. 29–37.

Studen, Andrej: Popisi prebivalstva – neizmerno velik zaklad Zgodovinskega arhiva Ljubljana. V: *Arhivi* 22 (1999), št. 1–2, str. 187–190.

Žumer, Vladimir: Arhivi v Sloveniji – zakladnica virov za rodoslovna raziskovanja. V: *Drevesa, časopis slovenskega rodoslovnega društva* 8 (2001), št. 3, str. 29–35.

⁴⁰ Naborne imenike so vodile občinske uprave za vojaške potrebe, podobno tudi črnovojniški imeniki za časa Avstro-Ogrske. Vojaške denarne podpore so izplačevali v času Kraljevine Italije družinam, katerih možje in sinovi so bili vpoklicani v italijansko vojsko; vloge za pridobitev teh podpor so običajno polne družinskih podatkov in celo pisem. Aprovizacija, ki je bedela nad racionalno pridelavo, preskrbo in porabo živil v času prve svetovne vojne, prav tako prinaša podatke rodoslovne narave. Rodovniki so sicer redki, a zato pravi dragulji med arhivskim gradivom, ko gre za rodoslovne raziskave.

INTERNETNI VIRI

Fran – Slovarji Inštituta za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU: <https://fran.si/iskanje?FilteredDictionaryIds=133&View=1&Query=%2A> (dostop: 21. 4. 2022).

Pandemija ne bo zaustavila popisa prebivalstva Slovenije: <https://www.delo.si/novice/slovenija/popis-prebivalstva-slovenije-2021-kljub-pandemiji/> (dostop: 19. 4. 2022).

Sistory – Zgodovina Slovenije: <https://www.sistory.si/popis> (dostop: 3. 5. 2022).

Velikonja, Tine: Pade Črni Vrh nad Idrijo. V: <http://nszaveza.github.io/articles/40-pade-crni-vrh-nad-idrijo/> (dostop: 3. 5. 2022).

SUMMARY

POPULATION CENSUSES FROM THE ADMINISTRATIVE FONDS HELD AT THE HISTORICAL ARCHIVES LJUBLJANA, UNIT IN IDRIJA

The population censuses for the Idrija-Cerklje region, which are discussed in this article, represent an important primary source for genealogists as well as onomastics and demographic researchers. The author first presents censuses in existence for Slovenian territory since the 18th century (the first census was conducted in 1754) and continuously from the middle of the 19th century. Censuses from the 21st century testify to the fact that population censuses are still a topical issue however, they are no longer carried out traditionally, but by using registers, i.e. comparing data from various statistical records and databases.

For a more efficient use of population censuses, it is necessary to know the administrative division of the discussed region, i.e. the area of today's Idrija Municipality and Cerklje Municipality. This way is easier to find data for places that could change their administrative affiliation at the lowest level (municipality) from one census to another, as evident in the cases of Srednja Kanomlja or Jelični Vrh. The charts, where the preserved archival materials are listed with reference to the former administrative division of the Idrija-Cerklje region, also give us an insight into the limitations of our research when we find that many censuses have not been preserved. That especially applies to the censuses of municipalities that once covered the area of today's Cerklje Municipality.

The censuses of the former Municipality of Idrija, which are also the best preserved, are presented in more detail. The author divides them into the Austrian period (1859–1910) and the Italian period (1921–1936), following the end of the First World War (1918) and the signing of the Treaty of Rapallo (1920), when the Slovenes from Primorska region came under the Kingdom of Italy. The censuses also include finding aids (directories) that enable researchers to find data more easily and quickly. At the same time, the reader is familiarized with some other essential elements of the census (language, fonts, census categories).